

„SZERET JÖVENDŐRE”

SYLVESTER JÖVENDŐRE HATÁROZÓSZÓZS JÖVŐ IDEJÉRŐL

VELCSOV MÁRTONNÉ

1. Sylvester János Grammatikájában bemutat egy sajátos körülrírt jövő idejű formát, amelyben az igealak mellett a *jövendőre* határozószó utal a jövőbeliségre. Szerinte ugyanis a jövő időt a magyar nyelvben csak körülírással tudjuk kifejezni: **Futurum**. Sing: *amabo, bis, bit, szeretek, szereccz, szeret iðuendőre*. Plur: *bimus, bitis, bunt, tünk, rettek, retnek iðuendőre*. Futurum exprimere nequimus, nisi circumloquamur; quae etiam circumlocutio distinguitur inter personas et hoc tempus: Imperatiuo. Sing.: *ama, szereff; amet, szereffen*. Plur: *amemus szereffünk; ametis, szereffetek; ament, szereffenek*. Futuro. Sing: *amato tu, szereff te iðuendőre;*” (CorpGr. 60–61; l. még 58., 68.). Az *-and/-end* időjeles jövő nála — éppúgy, mint korábbi nyelvelméleinkben, ill. később is, egészen a nyelvújításig — függő jövő: csak mellékmondatokban fordul elő (Vö. Velcsovné: Az *and/end* időjeles jövő idő történetéhez, ill. Újabb adatok az *and/end* időjel történetéhez: Népr. és Nytud. XIX–XX. 303, ill. XXI, 35.).

Az, aki Sylvesternek csak nyelvtanát olvassa, mesterséges magyarázatnak, a jövő idő magyar nyelvbeli kifejezőeszközeinek a latinéval való összehasonlítására szolgáló értelmezésnek találja a ragozott példákat. Újtestamentum-fordítása azonban megmutatja, hogy ő maga igen gyakran használja ezt a — mondhatnánk — maga teremtette jövő időt. Lássunk rá néhány idézetet: „Mert meg vagon iruān. »Az űangalinak *paranczol iðuendőre* te felőled”¹ (Sylvester: Vy Testamentū 6r: Máté IV.), „... ez űduőziji *iðuendőre* az ű nipit az ű bűneiből.” (i. m. 3v: Máté I.).

A következő összefüggő részben közvetlenül egymás után négyszer is előfordul a *jövendőre*, a harmadik és negyedik *-and/end*-es igealak társaságában: „Peter vag azaz kűszikla es ez kűsziklān ippijtemfel az en egghāzamoto es az pokolnak kapui erōuel el *nem hatalmazhatnak ű ellene iðuendőre*. Es *adom* teneked *iðuendőre* az menn orszāgnak kolczait (es valamit *megkōtōzendešz iðuendőre* ez földön megkōtōzue lišzen az mennékben es. Es valamit *megodozandašz iðuendőre* ez földön) megodozua lišzen az mennékben es.” (i. m. 26 r: Máté XVI.) A latin megfelelő a következőképpen hangzik: „... tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam

¹ Az idézett részek a faksimile kiadásból valók: Sylvester János: Új Testamentum, Bibliotheca Hungarica Antiqua I., Bp. 1960.

meam, at portae inferi *non praevalerunt* adversus eam. Et tibi *dabo* claves regni caelorum. Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in caelis, et quodcumque *solveris* super terram, erit solutum et in caelis.” (Máté XVI, 18–19.) Jól látható, hogy az első két esetben *futurum imperfectum*, a második kettőben *futurum perfectum* a megfelelő igealak, e különbséget jelzi tehát, hogy az utóbbiak *-and/-end-*es jövőformához kapcsolódnak (mellékmondatokban). De hogy mégsem mindig érvényesül következetesen Sylvester maga alkotta szabálya, azt abból is láthatjuk, hogy az első latin fut. imp. helyén (*aedificabo*) magyar jelen igealak áll (*ipipijtemfel*). Igaz viszont, hogy az első *jövendőre* ide is vonatkozhat, ha szokatlanul messze is került tőle, bizonyára az ismétlés elkerülésére. Így egyfajta változatosságot és ennek következtében választékosságot is szolgál.

Feltűnő, hogy nyelvtanában külön fejezetben, az *akar* társaságában bemutatott (defektív igéknek nevezi őket: CorpGr. 69–71.) létige jövő idejű alakja mellett is használja a kérdéses határozószót a jövőbeliség kiemelésére: „Ezenkippen *lisen iduendore ez világnak eluighezi siben*” (Vy Testamentü 2lv: Máté XIII.) A mondat folytatásában jelen alakok állnak jövő értelemben (*eljűnek, kiválasztják, elbevetik*), ill. a magában szereplő *lisen* ige.

Gyakran megtaláljuk Sylvester Újtestamentumában a ma *fog* segédigésnek emlegetett analitikus jövő időt is, bár ezt nem vette be Grammatikájába. Feltehetően azért nem, mert még nem egybe tartozó, ún. összetett igealaknak, hanem az azt megelőző, azt létrehozó határozós szerkezetnek érezte, tekintette: '(bele)fog vmibe', '(hozzá)fog vmihez', mint: 'hozzákezd vmihez', jóllehet ugyanolyan módon használja már, mint ma is használjuk. (A *fog* segédigével alkotott jövő idő keletkezésére vö. többek között Mészöly: Nyelvtörténeti fejtegetések a Halotti Beszéd alapján 7–9; Bárczi–Benkő–Berrár: A magyar nyelv tört. 421/F pont stb.). Az alábbi Újtestamentum-részben egymás után következik egyetlen összetett mondaton belül e két jövő idő értékű körülírás: „*Köduetkezik ez iduendore* hog az embernek fia embereknek kezekbe adattassfik / *es meg fogiák ölni ütet...*” (Vy Testamentü 27v: Máté XVII.).

Nyelvtanának fentebb idézett részletében olvashattuk, hogy nemcsak kijelentő, hanem felszólító módú igealak mellett is állhat a *jövendőre* szócska, pl.: „... *szorgalmatofok ne legetek / az tû illetetekrül / mit egetek iduendore / es mit ígatok. Sem az tû testetekrül minemü öltözetuel fogiatok ilni iduendore*”. (Vy Testamentü 9v: Máté VI.). Az utóbbi mondat állítmánya tipikus példája annak is, milyen filológusi pontossággal írja körül a megállapítás tartalmának jövőre vonatkozó érvényét: a *fog* és a *jövendőre* együtt nyomatékosít. A *fog* azonban nem ún. segédigei alakban, kijelentő

módban, hanem teljes paradigmájú ige felszólító módú formájaként szerepel, de értelme idővonatkozású, nem is helyettesíthető be a *kezdjete*k szinonimával. Csak az írott-irodalmi nyelv viselt el ilyen mesterkélt fogalmazást, amelyhez hasonló nehézkesség Sylvesternél másutt is gyakori. (Az idézett részlet első felének párhuzama Lukács evangéliumában is megtalálható: „Tű es ne kerdezkegetek azoñ mit *egetek / auag mit ígatok iduendõre*.” (Vy Testamentü 103r: Lukács XII.)

A példákat még bőségesen sorolhatnánk és elemezhetnénk tovább.

2. Kérdés, honnan származik Sylvester tudatos-tudósi jövőidő-formája: merőben a saját, mesterséges, nyelvújító, irodalmi nyelvi alkotása-e, vagy valamilyen minta alapján tudatosította, alkalmazta, akarta meghonosítani. Az élő beszédben nem használták. Mészöly írja a HB. *emdul* szavának magyarázata kapcsán: „Természetes, hogy soha nem beszéltek így: »*szeret jövődõre*«, ezt a *jövendõre* szót csak magyarázatul függeszti oda Sylvester a beszélő és hallgató bizonyos helyzetében futurum értékű *szeret* után” (i. m. 7.).

Volt-e esetleg írott mintája a kérdéses körülírásra, vagy legalább valami nyelvi indítéka arra, hogy éppen ezt a határozószót válassza? Úgy látszik, hogy nem véletlenül alkalmazta, s így mindkét felvetett kérdésre igennel válaszolhatunk.

Fordítói munkája közben kezébe kerülhettek korábbi magyar szentírásszövegek, amint ezt Varjas Béla feltételezi például a Müncheni Kódexről (vö. Kísérőtanulmány Sylvester Újtestamentumának fakszimile kiadásához 9. 1.). A MünchK.-ben azonban ez a forma nem található meg. A JordK.-ben viszont — jóllehet elvétve — olvashatunk ilyen körülírást, pl. „... es *megh bezeellyed yewendõre* the ffyaýdnak ... mýnezzer *megh tórtem egiptombelýeketh*” (JordK. 26r: Mózes II, 10)); „Merth remeenlem en magamat *yewendõre* tñnalatok *lennem* es zammal zatoknak *zolnom*” (JordK. 186r: János II. epist.)² Az utóbbi idézet igeneves szerkezete jól érzékelteti, hogy ebben a szöveggörnyezetben valódi időhatározó(szó) a *jövendõre*. A latin eredetinek tömör, részben hiányos igeneves szerkezete nem könnyen fordítható magyarra: „... spero enim me futurum apud vos, et os ad os loqui”; a *futurum* szó pontos fordítása is egyben a magyar *jövendõre* szó a JordK.-ben. Itt Sylvester fordítása a természetesebb, szabadabb, nála *fog*-os jövők szerepelnek (Vy Testamentü 133r).

A feltételezhető közvetlen, olvasmányon alapuló írott nyelvi minta mellett a *jõ* ige szócsaládjának jelentésbeli analógiája is támogathatta Sylvester újítását. A *jövendõre* határozószó relatív és abszolút töve egyaránt gyakran

² Az idézetek az 1984-ben, a Helikon Kiadónál megjelent fakszimile kiadásból valók.

szerepelt magyar szentírásszövegekben jövőben játszódó események leírásában, így főként az *eljö* ige, ennek jövő idejű *eljövend* alakja, ill. a *jövendő* igenév. A JordK. szerzője is sokszor használja. A terjedelem korlátai miatt itt csupán egy-egy példát idézhetünk: „Azert egy napon *yewnek el az ew czappa fy*” (JordK. 192v: János Jel. XVIII.); „Ez az, kyt mondok vala: Ky en vtannā *yewendō*” (JordK. 135v: Ján. I, uo. lejjebb is). Gyakran fordul elő Isten örökkévalóságára utaló állandó fordulatokban, pl. „Halaakath adwnk teeneked my wrwnk es myndenható Isten, ky vagy, es ky valaal, es ky *yewendew* vagy” (JordK. 190v: János Jel. XI; hasonlóképpen még 187r: János Jel. I., kétszer is.) Az ÉrdyK.-ben is gyakori a jövővel kapcsolatos események leírására az *(el)jövend* igealak és a *jövendő* igenév.

Sok adat — amelyek további gyűjtése az egyes nyelvelmékek egymásra hatását is megvilágíthatja — támasztja alá feltételezésünket, hogy voltak előzményei Sylvester jövő-körülírásának a korábbi, irodalmi nyelvünket is megalapozó nyelvelmékekben, de maga a fordítandó szöveg is sugallhatta néhol a választott fordítói megoldást. Ezeknek a hatásoknak együttese alapján teremthette meg a maga sajátos, általa gyakran használt, Grammatikájában külön is bemutatott körülírt jövőidő-formáját.